

conditions, on the one hand, caused the intensification of domestic tourism, on the other hand, it is asymmetric, the most developed ones are amateur tourism and local travel to the city and rural tourism. As a result, the activities of travel agencies have declined sharply.

Despite the fact that there is a domestic solvent consumer, travel companies simply cannot offer them adequate travel services in price and quality and comparable to foreign counterparts. Without significant capital investments and their effective development, the tourism industry of Ukraine cannot develop. After the end of the pandemic, it is predicted that a solvent Ukrainian tourist will switch to foreign tourism in masse. It should be concluded that domestic travel companies, some local attractions use the benefits provided by the pandemic not for the further development of their activities, but for short-term revenue growth. This is especially true for travel agencies and accommodation facilities on the coastline of the Azov and Black Seas.

As for the tourist zone of the Carpathians, the tourism industry is actively developing and the quality of services is constantly improving, new tourist and excursion programs are being developed. Thus, the main results of the development of the tourism industry in the last two years were the increase of domestic tourism, the creation of additional jobs, the general rise of the economy of the regions of the coastal zone and the Carpathians. As before, the vast majority of regions of Ukraine make very little use of their tourism potential. A comprehensive program for the development of domestic tourism in Ukraine should be proposed and implemented. The second direction is the active involvement of foreign tourists. At a time when most host countries are closed to tourists (especially in Asia, and for Asian countries – in Europe), it is necessary to offer new tourism products, adapt existing ones for new types of tourists and improve their quality. It is necessary to offer a comprehensive approach to managing the functioning of the tourism industry in each region.

Keywords: tourism, tourism market under pandemic, domestic tourism, the formation of a competitive tourism product, an integrated approach to tourism development.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Моїсєєва Н. І., Крупица І. В., Байрачна О. К., Павлюк С. І. Стратегічний контекст сталого розвитку туристичної сфери в Україні. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. № 2. С. 60-67.

Moisieieva N., Krupitsa I. V., Bairachna O., Pavliuk S. I. Strategic context of sustainable tourist development in Ukraine. Actual problems of innovative economy. 2021. No. 2, pp. 60-67.

УДК 338.24:336.153.2; JEL classification: D73; H26
DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-12>

РУЖИЦЬКИЙ Ігор Юрійович, кандидат економічних наук, Національний університет «Чернігівська політехніка», ORCID ID: 0000-0001-7811-0689

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПОШИРЕННЯ ТІНІЗАЦІЙНОЇ ТА КОРУПЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ружицький І. Ю. Оцінювання впливу поширення тінізаційної та корупційної складової на формування економічної безпеки.

Дане дослідження дало можливість встановити, що беручи до уваги значну кількість досліджень, здійснених в Україні за попередні роки, основними проблемами у дослідженні корупції на державному рівні залишається не-присутність лонгитюдних або порівняльних вивчень. Також неможливо порівняти різні величини в часі, що стає наслідком відсутності однієї методології її універсальних індексів. Застосування міжнародної методології, нерідко без пристосування до національного контексту, не дає зображення реально існуючого положення в нашій державі. Корупція переважно прирівнюється тільки до хабара (поза увагою лишається торгівля впливу на затвердження рішень, «відкати», «застосування службового статусу», надання цінних подарунків, або реалізація послуг та інші). До того ж учасники, даючи відповідь на питання про корупцію, надають власне суб'єктивне пояснення, яке додає недостатню обізнаність самих вчених щодо поняття феномену «корупція». Не вивчаються непрямі показники корупції, такі як інституціональні способи її стимулятори для корупції. Згідно з результатами компаративного вивчення бізнес-середовища та визнання запропонованого методичного засобу до визначення та оцінки дії загроз фінансовій безпеці бізнесу досліджено, що на теперішній час тіньова економіка та корупція її обсяги їхнього розповсюдження переширюються діяльності бізнесових складових та є фактичними загрозами безпеки економіки України з найбільшим рівнем впливу, що веде до розповсюдження спланованої злочинності, та утворюють соціальне напруження в країні. Оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу на базі економіко-математичного моделювання дає можливість встановити поточний економічний стан власників бізнесу, визначити реальні та можливі загрози, спланувати їх вплив на цільові характеристики безпеки її створити напрями заподіяння та зменшення загроз економічній безпеці бізнесу. Знаходження впливу зовнішніх загроз безпеці економіці бізнесу є базою для формування методів з її гарантування, що в контексті здійснення соціально-економічної стратегії країни: в теоретичному розумінні вимагає утворення певного механізму, який би в цілому охарактеризував схему елементів та зв'язків між ними, спрямованих на утворення безпечних передумов розвитку країни, а в фактичному – реалізації в висвітленому керуванні заходів щодо протидії загрозам безпеці бізнесу, встановлення обов'язкових для нього ресурсів, формування та застосування джерел.

Ключові слова: економічна безпека, забезпечення, державна політика, мінімація, корупція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сьогоднішні бізнес в Україні витримує численні випробування як внаслідок міграції працюючого населення, падіння валового накопичення основного капіталу, росту інфляції, кризи державних джерел, банківської галузі, відтоку фінансів, вагомої боргової залежності та збільшення соціальної напруги серед людства. Набирає значної актуальності потреба в доцільному вивченні загроз безпеці економіки бізнесу з огляду на виконання важливих цілей модернізації країни, формування сприятливих бізнес-умов, нарощення державної конкурентоспроможності та покращення добробуту людства держави.

Згідно з результатами компаративного вивчення бізнес-середовища та визнання запропонованого методичного засобу до визначення та оцінки дії загроз фінансову безпеку бізнесу визначено, що на теперішній час тіньова економіка та корупція й обсяги їхнього розповсюдження перешкоджають діяльності бізнесових складових та є фактичними загрозами безпеки економіки бізнесу України з найбільшим рівнем впливу, що веде до розповсюдження спланованої злочинності, та утворюють соціальне напруження в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам забезпечення економічної безпеки більшою мірою досліджується стан речей, що склався в даній сфері й меншою мірою надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти забезпечення економічної безпеки розроблялися у працях: В. Борщевського, Б. Буркинського, Т. Галушкіна, І. Гайдуцького, О. Маноїленка,

Л. Мельник, А. Никифорова, В. Потапенко, В. Реутова, В. Русана, П. Саблук, М. Скорик, О. Ходаківської та ін.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей забезпечення економічної безпеки, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію інституційного регулювання економічної безпеки.

Мета статті – Провести оцінювання впливу поширення тінізації та корупційної складової на формування економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснений аналіз обсягу та зміни показників тіньової частини бізнесу в Україні, результати якого наведені на рис. 1, формує базу для висновків, що проблема детінізації діяльності господарств є головним рухом утворення економічної безпеки бізнесу, оскільки згідно з розрахунками Міністерства розвитку економіки, торгівлі й сільського господарства держави, ступінь тіньової економіки в Україні на 2019 рік дорівнював 29% від оприлюдненого ВВП, що становить 1152,6 млрд грн., при чому в січні – березні 2020 року її розмір склав 31% від обсягу офіційного ВВП, що тільки на 1 в. п. менше за подібний показник 2019 року. Поряд з цим, як свідчать обчислення, одержані Міністерством економіки результати є заниженими, так як із застосуванням загальноприйнятої методики Світового Банку, представленої Ф. Шнайдером [1], фактичний рівень тіньової економіки в державі сягає вище 40%, а розміри тіньового бізнесу складають понад 1598 млрд грн (рис. 1).

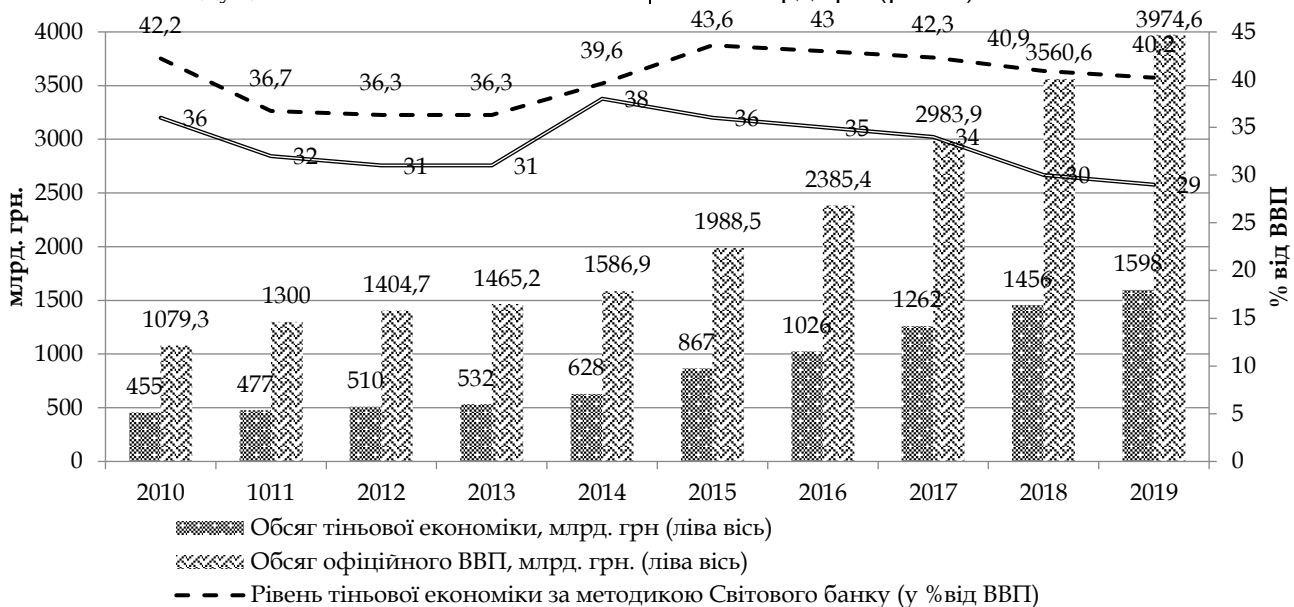

Рис. 1. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні по відношенню до офіційного ВВП.

Джерело: розроблено автором.

Зміна рівня тіньової економіки в державі віддзеркалює поведінку власників бізнесу в період кризових процесів та певної невизначеності – бізнес намагається знизити збитки та ризики витрат, тому в відповідні періоди здійснюється приріст рівня тінізації, що яскраво прослідковується в 2014-2015 рр., коли розмір «тіні» виріс на 20% та прогнозовано повинен відбутися в кризові 2020-2021 рр. внаслідок спаду ділової активності під дією пандемії COVID – 19 [2]. Під час кризи тінізація економіки створює умови для пом'якшення перепадів економічної кон'юнктури, якщо її розміри відносно невеликі (10-15% від ВВП), при перевищенні її рівня гранично припустимих норм у 30% майбутній приріст тіньового сектору в даний період може стати прискорювачем вагомих макроекономічних диспропорцій й змінити базу

забезпечення безпеки економіки бізнесу. Відтак, значна тінізація в період кризи 2008-2009 рр. здійснювала певний дестабілізуючу дію на економіку України, прискорюючи негативні дії в економіці та протягом 2010-2020 рр. під час завершення гострої стадії кризи менше половини даної частини бізнесу повернулися до легальної діяльності, що при оптимістичному прогнозуванні повинно відбутися і в 2021-2022 рр. Відтак після гострого періоду кризи у 2013-2014 рр. в державі схожий сценарій не було реалізовано, в результаті продовження на постійній основі локальних боїв та воєнної агресії на території сходу України. Але дані, одержані при різних методах обчислення рівня прихованої економіки, чітко показують поведінку деяких учасників ринку в різноманітних складових національної економіки (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки, розрахованого згідно з різними методиками, відсотки від обсягу офіційного ВВП.

Джерело: розроблено автором за розрахунками Міністерства економіки [3]

Дослідимо більш детально рівень тіньової діяльності згідно з кожним методом для більш точного дослідження дії на економічну безпеку бізнесу. Переважно всі методи, з застосуванням яких проводиться оцінювання рівня тіньової економіки, затвердили його падіння в 2019 році відносно попереднього періоду:

- метод «витрати населення - роздрібний товарооборот + послуги» - на 3 в. п. (до 30% від обсягу офіційного ВВП);
- електричний метод - на 1 в. п. (до 26% від обсягу офіційного ВВП);
- метод монетарний - на 2 в. п. (до 30% від обсягу офіційного ВВП);
- метод збитковості підприємств - на 3 в. п. (до 20% від обсягу офіційного ВВП).

Оцінювання рівня тінізації економіки згідно з методом «витрати населення -

роздрібний товарооборот + послуги» відобразила, що у порівнянні з 2018 роком у 2019 р. він впав на 3 в. п. і становив 30% від обсягу офіційного ВВП відповідно (рис. 3). В умовах введення карантинних обмежень та закриття будь-яких форм неорганізованої торгівлі даний результат є об'єктивним.

Рівень тіньової економіки, розрахований із застосуванням електричного методу, у порівнянні з 2018 роком, знизився на 1 в. п. і становив 26% від розміру офіційного ВВП. Відповідно до методології обчислення дана тенденція рівня тінізації економіки за даним методом характеризується зростанням обсягу ВВП швидкими темпами, ніж розміри внутрішнього використання електроенергії без врахування на комунально-побутові потреби. Значення рівня тіньової економіки за монетарним підходом свідчить, що в 2019 році він

знизився на 2 в. п. та дорівнював 30% від розміру офіційного ВВП. Це свідчить про те, що представники ринку знизили рівень приховування доходів при наявності постійних ризиків. Падіння рівня тінізації економіки згідно з

методом збитковості підприємств є позитивним, так як свідчить про те, що швидкість росту обсягу прибуткових підприємств є вища порівняно з темпами падіння їх доходів протягом відповідного періоду.

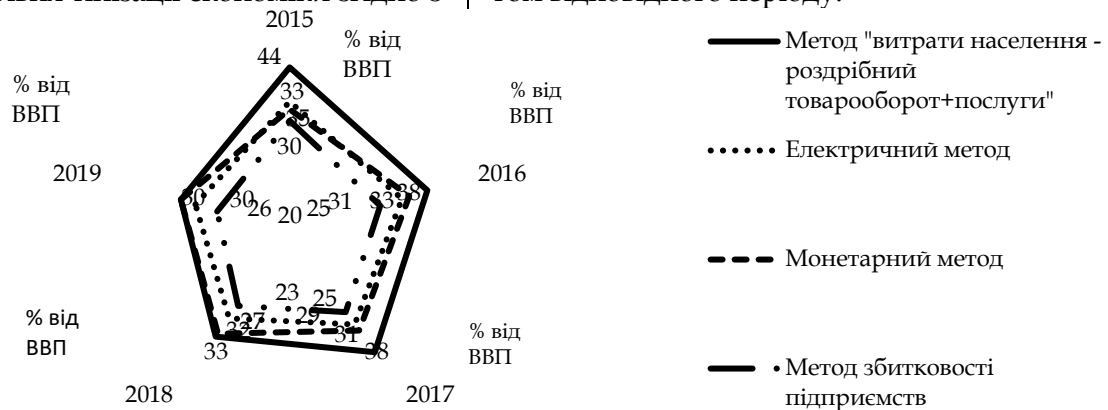

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за різними методами

Джерело: розроблено автором за розрахунками Міністерства економіки [3].

Також доцільно дослідити тіньову зайнятість суспільства в Україні, яка стала однією з причин формування тіньової економіки в країні (рис. 4). В зіставленні з

попереднім періодом, в 2019 році простежується позитивна динаміка до її зниження на 0,77 в. п. до 20,87% від сукупної чисельності зайнятого суспільства в державі.

Рис. 4. Рівень зайнятості населення в неформальному секторі економіки за видами економічної діяльності в Україні за 2016-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату.

Поряд з рівнем тіньової зайнятості слід дослідити зайнятість в неофіційному секторі економіки за видами економічної діяльності. Розміри неформальної діяльності в різноманітних сферах економіки значно різняться. Найбільший рівень тіньової зайнятості згідно з отриманими розрахунками із застосуванням інформації офіційної статистики знайдено в сільському господарстві - понад 60,0% від сукупного обсягу зайнятих в промисловості працюють в тіні. Високий стан тінізації економіки в галузі будівництва та операцій з нерухомістю, майже 50%, в сфері транспорту

та зв'язку, і також у галузі надання послуг, переважно, в результаті тимчасового розміщення та організації харчування та роздрібною торгівлі, де розміри неофіційних оборотів за різноманітними оцінками становлять від 20,0 % до 30,0%. Відтак, сфера послуг та сільське господарство, надання послуг на дому або сільське господарство, де відсутні потреби у значних затратах фінансування, характеризується найбільшим рівнем тінізації, однак, разом з тим, в державі є незвичайно високий рівень тінізації в галузі будівництва (майже 50% 2019 році), а в 2015 році не суттєво

відрізняється від тіньової зайнятості в галузі сільського господарства та дорівнює 62% від сукупної зайнятості в даній сфері економічної діяльності, що, в тому числі, спричинено занадто великим поширенням корупції, яка стала катализатором, що фактично загрожує безпеці економіки бізнесу, країни та національній безпеці взагалі. Відноснозмін останніх величин можна виокремити такі зміни [4-5]:

- торгівля – спад на 0,9 в. п. (до 17,3% від загальної зайнятості в неофіційному економічному секторі);

- транспорт та зв'язок – зниження на 0,3 в. п. (до 3,9 % від сукупної зайнятості в неформальній галузі економіки);

- будівництво – приріст на 1,1 в. п. (до 17% від загальної зайнятості в неофіційному секторі економіки);

- сільське господарство – зниження на 0,6 в. п. (до 42,3% від сукупної зайнятості в неформальному середовищі економіки);

- промисловість – збільшення на 0,4 в. п. (до 5,9% від загальної зайнятості в неофіційному секторі економіки).

Згідно з даними Державної служби зайнятості, обсяг працівників та роботодавців, які мають інтерес в законності трудових відносин, збільшується, так як наприкінці 2019 року рівень тіньової зайнятості в державі спав до неочікуваного низького значення в 21%, а з початку 2020 року договори про трудову діяльність було підписано майже із 200 тисячами робітників. Відтак, різні підходи та різні сфери економічної діяльності віддзеркалили різну лінію змін тіні, яка повністю кореспондує із специфічним характером кризи. Рух об'єктивних чинників посилювався дією неподоланих постійних загроз, що сповільнюють процеси детінізації економіки в державі, одною з яких є занадто висока корумпованість всіх сфер державної економіки. Розміри корупції, як і тінізації, оцінити досить важко, оскільки дане явище перебуває в не межах офіційного статистичного обліку. Наявні методи визначення обсягів корупції можна поділити на три групи: експертні оцінки, соціальні опитування та інтегральні оцінки.

Під час порівняння корупції у різних державах та в різні проміжки часу (внаслідок

значного охоплення даних вимірів) досить часто застосовують експертні оцінки, які надають будь-які організації, переважно, найбільш знаменитими є проекти – Nations in Transit (NIT) американської громадської організації Freedom House [5] та International Country Risk Guide (ICRG) і Country Policy and Institutional Assessment (CPIA) Світового банку [6]. Рейтинги в даних ресурсах утворені на основі дослідження корупції мережою кореспондентів, які мають експертні знання про будь-яку країну та, відповідно, дають оцінку рівня корупції в цілому. «Нації у Транзиті» (Nations in Transit) – щорічне всеосяжне порівняльне вивчення реформ в 29 посткомуністичних державах Європи та Євразії. В своїх працях Freedom House використовує сім індикаторів: електоральний процес (вільні вибори); незалежність ЗМІ; громадянське суспільство (неурядові системи, третій сектор); демократичне керування на національному рівні (порозуміння між гілками влади) та демократичне управління на локальному рівні (влада місцевих органів); судова влада; корупція. Рейтинг визначається за семибальною шкалою («1» – найкращий показник, «7» – самий поганий).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу на базі економіко-математичного моделювання дає можливість встановити поточний економічний стан власників бізнесу, визначити реальні та можливі загрози, спланувати їх вплив на цільові характеристики безпеки й створити напрями заподіяння та зменшення загроз економічній безпеці бізнесу. Знаходження впливу зовнішніх загроз безпеці економіки бізнесу є базою для формування методів з її гарантування, що в контексті здійснення соціально-економічної стратегії країни: в теоретичному розумінні вимагає утворення певного механізму, який би в цілому охарактеризував схему елементів та зв'язків між ними, спрямованих на утворення безпечних передумов розвитку країни, а в фактичному – реалізації у висвітленому керуванні заходів щодо протидії загрозам безпеці економіки бізнесу, встановлення обов'язкових для нього ресурсів, формування та застосування джерел.

Література.

1. *Артюшок К.А.* Критерії та індикатори економічної безпеки і збалансованого розвитку регіону. *Збалансоване природокористування*. 2016. Вип. 3. С. 59-63.
2. Наказ Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm
3. Лінгур, Л. М. Критерії та порогові значення оцінки економічної безпеки організації (підприємства). Моделі, методи і засоби управління соціально-економічними об'єктами / О. О. Арсірій, Т. Л. Будорацька, М. Г. Глава [та ін.]. Одеса : ОНПУ, 2016. Гл. 2.1. С. 49-64.

4. Основи економічної безпеки / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, М. Черняков. Х.: Вид-во Нац. унту внутр. справ, 2003. 236 с.
5. Economic security for a better world. URL: <https://www.socialprotection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=8670>.
6. Corruption Perceptions Index 2016. Transparency International. 2017. URL: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2
7. *Тешева Л.В.* Моделювання впливу державних інститутів на рівень інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 4. С. 47-52.
8. *Зінченко А. І.* Фінансово-інноваційні засади перспективної антикорупційної діяльності. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 120-125.

References.

1. *Artyushok, K. A.* (2016). «Criteria and indicators of economic security and balanced development of the region». *Zbalansovane prirodokoristuvannya*, vol. 3, pp. 59-63.
2. Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277 «Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy». [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013). [Order «On approval of Methodical recommendations for calculating the economic security level in Ukraine»]. Available at: [https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731\\$13#Text](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731$13#Text).
3. *Lingur, L. M.* (2020). «Criteria and thresholds for assessing the economic security of the organization (enterprise)». Available at: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/2066/1/Punkt2.1_MonografIya.pdf
4. *Osnovi ekonomichnoyi bezpeki.* (2003). [Fundamentals of economic security]. *Bandurka O.M., Dukhov V.Ye., Petrova K.Ya., Cherniakov M.* Vydvo Nats. untu vnutr. Sprav. Kharkiv. Ukraine.
5. International Labour Organization (2004). "Economic security for a better world". Available at: <https://www.socialprotection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=8670>
6. Transparency International (2017). «Corruption Perceptions Index 2016». Available at: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
7. *Tesheva, L.* Modeling of the impact of state institutions on the level of innovative development in the domestic agricultural sector of the economy. *Actual problems of innovative economy*. 2020. No. 4, pp. 47-52.
8. *Zinchenko, A.* Financial and innovative bases of perspective anti-corruption activity. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2018. Volume 3. № 3, pp. 120-125.

Abstract.

Ruzhytskyi I. Assessing the influence of the expansion of the shadowing and corruption component on the formation of economic security.

The study made it possible to establish that, taking into account the significant number of studies conducted in Ukraine in previous years, the main problems in the study of corruption at the state level is the lack of longitudinal or comparative studies. Also, the impossibility of comparing different values over time, which is a consequence of the lack of a single methodology and universal indices. The application of international methodology, often without adaptation to the national context, does not give a picture of the real situation in the Ukrainian society. Corruption is generally equated only to bribery (trade in the approval of decisions, "kickbacks", "application of official status", the provision of valuable gifts, or the sale of services, etc. are not considered). In addition, the participants, answering the question about corruption, provide their own subjective explanation, which adds insufficient definition of the scientists themselves on the concept of the phenomenon of "corruption". Indirect indicators of corruption, such as institutional means and incentives for corruption, are not studied. According to the results of a comparative study of the business environment and the recognition of the proposed methodological tool for identifying and assessing threats to financial security of business, it is outlined that currently the shadow economy and corruption and their spread hinder the business components and are actual threats to business security influence that leads to the spread of planned crime and create social tensions in the country. Assessing the level of economic security of business on the basis of economic and mathematical modeling makes it possible to establish the current economic condition of business owners, identify real and possible threats, plan their impact on target security characteristics and create ways to cause and reduce threats to economic security. Finding the impact of external security threats to the business economy is the basis for the formation of methods to ensure that in the context of the socio-economic strategy of the country: in theoretical terms requires the formation of a mechanism that would characterize the scheme of elements and relationships between them, formation of safe preconditions for the country's development, and in the actual implementation in the covered management of measures to combat threats to the security of the business economy, the establishment of mandatory resources for it, the formation and use of sources.

Key words: economic security, provision, state policy, shadowing, corruption.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

- Ружицький І. Ю. Оцінювання впливу поширення мінізаційної та корупційної складової на формування економічної безпеки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 67-72.
- Ruzhytskyi I. Assessing the influence of the expansion of the shadowing and corruption component on the formation of economic security. *Actual problems of innovative economy*. 2021. No. 2, pp. 67-72.